

پتانسیل در امانت‌ورزی در فرهنگ باستانی

محمد عارف، دانشیار دانشگاه و انسان‌شناس، نویسنده، کارگردان، و عضو هیات‌علمی دانشگاه، پژوهشگر برگزیده هنر دانشگاه‌های ایران است. که تاکنون هشت کتاب شاخص در زمینه انسان‌شناسی هنر نوشته است. در کتاب کمیجان به مردم‌شناسی هنر می‌پردازد و «نثار مردمی» این شهر را از دید «انسان‌شناسی آیینی» مورد بررسی قرار داده است. ایشان کتاب درخت گیان نیز به انسان‌شناسی نثار قوم ارمن در ارمنستان پرداخته است کتاب شور شیرین و جزیره نیز دو کتاب دیگر از محمد عارف در زمینه نمادش و متکی بر کهن‌الگوهای ایران باستان است. نمایشنامه پشت درهای خاکی، خاک‌خنده‌ریز، شب واقعه از آثار موفق اوست که علاوه بر کسب جایزه اجرای تلویزیونی و صحنه داشتند، دکتر محمد عارف جوایز متعددی را از جشنواره‌های مختلف دریافت کرده که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از: تندیس برجسته پژوهش‌گر برتر هنر و معماری دانشگاه‌های ایران. به همین بهانه خبرنگار صبا در موضوع شب یلدا و تاریخچه باستانی این آیین ایرانی گفتگویی با دکتر محمد عارف داشت که در ادامه می‌خوانید؛

سمیه خاتونی
گفت و گو

که اگر کسی آثار و هندوانه، را در آغاز فصل سرما استفاده کند، سرما به بدن او رسوخ نمی‌کند و احتمال بیماری در او پایین می‌آید. تقال زدن به دیوان حافظ در شب یلدا نمادی از خواسته‌های قلبی مردم بوده که یکی از آنها فرهنگ بخت‌گشایی برای جوانان بوده است در مجموع تملی آیین‌های ایرانی کهن در ایران باستان عالمانه و حکیمانه است.

آیا درخت کاج هم در فرهنگ ایران باستان مورد استفاده بوده است؟

در ایران ما از آن به عنوان درخت زندگی یاد کرده‌ایم که بنده شرحی مفصل درباره این درخت در کتابی با عنوان «درخت گیان» انتشارات ناگیری آورده‌ام. که مربوط به آیین میتر است و هر جا که آیین شب یلدا بوده درخت هم در کنارش است. کهنه کاری و نقش برجسته‌هایی که در اسپلیا و ارمنستان و... به جامانده است نشانه موتقی از نشر آیین در جهان دارد. البته نوع درخت در هر منطقه با توجه به شرایط اقلیمی و آب و هوایی فرق می‌کند، بطور مثال در جنوب ایران نخل است، اما بطور کل درخت آئینی ایرانیان سر و بوده است نه کاج.

آیا آیین شب یلدا با این قدمت تاریخی و باستانی که موقه‌های فرهنگی و هنری زیادی با خود دارد در آثار هنری و سینمایی مانمود پیدا کرده است؟

من در کتاب جدیدم که با عنوان نمادها و نشانه‌ها است اتفاقاً به این مسئله اشاره کرده‌ام که چرا در سینمای ایران نمادهای آئینی با کارکردهای شگرف‌شان معرفی نمی‌شوند، درخت در ایران از پر ارزش‌ترین این نمادهاست، هر درختی اخلاقی خاص به خود را دارد. مثلاً درخت نخل تنها درختی است که اگر سر آن بریده شود دیگر رشد نمی‌کند، و یا چیدن کلمل همه میوه‌ها از درخت نارنج، باعث می‌شود که احساس بیهودگی کند، و باید بصورت فصل بندی میوه‌ها چیده شوند،

و هندوانه هم وقتی قاچ می‌خورد، شکل نمادینی از خورشید را دارد. این آیین که به میترامی ربط می‌شود در ایران پایه‌گذاری شد و بعد از آن به ۲۶ کشور دنیا هم نشاعه پیدا کرد. به نواحی از سوریه، ایتالیا، اسکاتلند و کشورهای بریتانیایی و در ادامه تیمی از قاره اروپا، رفته و اجرامی شد، شب یلدا با مضمون گر دهمایی خلوادگی، به منظور از بین بردن کدورت‌های کهنه خلوادگی و تبدیل قهرها به آشتی‌ها صورت می‌گرفت، مجموعه‌ای از تنقلات با ریشه طب سنتی هم در این مراسم استفاده می‌شد. این دوره‌های خلوادگی برای دور کردن ارواح زشتی و پلیدی به درون آنهاست. این مراسم مانند عید نوروز نبود که همه به خانه هم می‌روند، در این شب کوچک‌ترها به خله بزرگان می‌رفتند، و در خله آنها دور هم جمع می‌شدند.

برخی ایران‌شناسان بر این عقیده‌اند که آیین شب یلدا باعث شکل‌گیری عید پاک و جشن کریمس شده است، نظر تان در این باره چیست؟

مسیحی‌ها دو تولد دارند، یکی ۲۵ دسامبر و دیگری در اول ژانویه، که از آن با نام میلاد مسیح یاد می‌کنند، آیین شب یلدا و میترامی دوهزار سال قبل‌تر وجود داشته است، که نماد آن همان مهرابه‌هاست که شامل یک عبادتگاه و در کنارش جوی آب است این مراسم سل‌های سال در دنیا اجرامی شده است. در واقع مسیح در ژانویه، ۶ روز پس از ۲۵ دسامبر متولد شده بود که آن را اختصاص می‌دهند به ۲۵ دسامبر که مقارن بود با شب یلدا در ایران، به همین خاطر ارتدوکس‌ها و کاتولیک‌ها دوبار تولد میلاد عیسی مسیح را جشن می‌گیرند، همان طور که بیشتر آیین‌های که در شب یلدا برگزار می‌شود در جشن‌های کریمس هم اجرامی شود، از وجود نماد درخت، دوره‌هم جمع شدن تاموسیقی و شعر و سایر متریال‌ها از خود فرهنگ مسیحی که در آن گنجد شده است. از آن سمت از سوی جامعه پزشکی مطرح می‌شود

از سابقه آئینی و فرهنگی شب یلدا در ایران باستان بگوئید؟

حقیقتاً من هم مانند مردم ایران ناراحت هستم و زمانی که مردم ایران شاد باشند، من هم شاد خواهم بود. ولی شب یلدا را هم باید با خانواده درمانی و احترام به بزرگان مردمی فامیلی داشته باشیم. تاریخ این آیین به هزاره دوم پیش از میلاد برمی‌گردد، قبل از زرتشت، ایرانیان باستان مراسم شب یلدا را برگزار می‌کردند. در ایران باستان ما دو فصل داشتیم یکی تلبستان و دیگری زمستان. با چله، که زمان استراحت چوپانان، کشاورزان و مردم فرامی‌رسد، آیین گران‌سنگ یلدا برگزار می‌شود. از آن سو ورود به تلبستان هم که آغاز گه آن از اول تیرماه است برای ایرانیان بسیار حائز اهمیت است. تنها مردم و کشوری که بر کره زمین به لحاظ ستاره‌شناسی و گاه‌شماری متوجه شدند، که این شب خاص چند ثانیه طولانی‌تر از شب‌های دیگر است، ایرانیان بودند. به همین خاطر از غروب آفتاب آتش روشن می‌کردند، البته نه به خاطر آتش پرستی، چرا که اصلاً آتش پرستی در میان ایرانیان باستان وجود نداشته، و رسم آتش روشن کردن در واقع یک نیایش محسوب می‌شده است، عنصر آب و آتش و زمین و هوا (آخشیج‌های ایرانی) برای ایرانیان باستان بسیار پراهمیت بوده، همان‌طور که در فرهنگ ایران آب دهان انداختن به آتش و همین‌طور ادرار در آب ممنوع شده می‌شد. اینها نشانه احترام ایرانیان به طبیعت است که معتقد بودند از نشانه‌های خداوندگار است. بنابراین مردم در این شب از غروب سی‌آذر، آتش روشن کرده و تا صبح طلوع خورشید آتش روشن بود. رسم آتش روشن کردن در ایران باستان با این مفهوم بوده که جهالت، حشرات موذی و پلیدی و اهریمنی از درون شان خارج شود، و یا از ورود آن به خانه‌هایشان جلوگیری کنند. به همین دلیل کوچک‌ترها در خله بزرگان فعلیل جمع می‌شدند، و با نمادین‌ترین میوه‌ها که انار و هندوانه بود مردم بزرگ‌ارمی گشت، هر دوی این میوه‌ها تمثیلی از خورشید هستند، دانه‌های انار نماد تکثر و فراوانی است